

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

2-2023

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

R.Arslonzoda, O.Maripov	
O'zbekiston Respublikasida davlat arxivlari faoliyatining takomillashib borishi	318
R.Urazova	
Avesto yashtlarida Mitraning sifatleri	325
N.Nizametdinov	
Markaziy Osiyoning Xitoy bilan aloqalari tarixi.....	331
I.Burxonov	
Asomiddin O'rinboev ilmiy merosida Abduxoliq G'ijduvoni tasavvufiy ta'limotiga oid ruq'alarning o'rganilishi.....	338
N.Jumaev	
XIX asr oxiri XX asr boshlarida Buxoro vohasi dehqonchilik madaniyati tarixidan	342
D.Akramov	
Xalq maorifining nazariy asoslari.....	348

ADABIYOTSHUNOSLIK

G.Oripova	
Mustaqillik davri o'zbek lirikasida ritm va ohangdorlik.....	354
I.Baltayeva	
Adabiy vorisiylkning xorij adabiyotida o'rganilishi.....	359
F.Oxunjonova	
XIX asr oxiri va XX asr boshlarida zullisonaynlik an'anasi takomili (Nodim, Xilvatiy, xayratilar ijodi misolida)	362
D.Uralova	
Ulug'bek Hamdamning "Safar" hikoyasida ramziy obrazlar uyg'unligi.....	366
S.Begmatova	
Jahon adabiyotida distopik asar turlariga oid ilmiy-nazariy yondashuvlar	370
A.Yuldashev	
Alisher Navoiy asarlarida so'z tavsifi	374
O.Barziyev	
Farzand taqdiriga murojaat yoki ularga nasihat qilish mavzusiga oid an'anaviy poetik turkumlar	382
D.Sultonova	
Badiiy kriminal asarlar va ularning o'ziga xos xususiyatlari.....	387
S.Alibekova	
O'tkir Hoshimovning hajviy xarakter yaratish mahorati	392
Sh.Sherg'oziyev	
"Boburnoma" matnida foydalanilgan saj'i mutarrafnig ingliz tili tarjimalarida aks ettirilishi	396
X.To'raxonova	
Alisher Navoiyning "Lison ut-tayr" dostonida badiiy tasviriy vositalarning qo'llanilishi	400
D.Hazratkuliyon	
Hozirgi O'zbekiston tojik she'riyatida bediliy uslub an'alariga izdoshlik (Ja'far Muhammad Termiziy she'ri misolida)	403
M.Narziqulov	
Tojik adabiyotida g'azalning mundariyasi va shakli o'zgarishi	410
M.Mirzoyev	
Farzona Xo'jandiy she'rlarida mifologik personajlar badiiy ifodasining xususiyatlari	420

TILSHUNOSLIK

Z.Alimova	
Alisher Navoiyning "Saddi Iskandariy" asaridagi ayrim forscha qo'shma so'zlarning leksik-semantik xususiyatlari haqida	425
O.Nazirova	

**HOZIRGI O'ZBEKISTON TOJIK SHE'RIYATIDA BEDILIIY USLUB AN'ANALARIGA
IZDOSHLIK**
(Ja'far Muhammad Termiziy she'ri misolida)

**ПАЙРАВИ АЗ СУННАТҲОИ САБКИ БЕДИЛИ ДАР НАЗМИ МУОСИРИ ТОЧИКИИ
ЎЗБЕКИСТОН**
(дар мисоли шеъри Чаъфар Муҳаммади Тирмизӣ)

**СЛЕДОВАНИЕ ТРАДИЦИЯМ СТИЛЯ БЕДИЛИ В СОВРЕМЕННОЙ ТАДЖИКСКОЙ
ПОЭЗИИ УЗБЕКИСТАНА**
(на примере стихотворения Джафара Мухаммада Тирмизи)

**FOLLOWING THE TRADITIONS OF THE BEDILI STYLE IN THE MODERN TAJIK
POETRY OF UZBEKISTAN**
(in the example of Jaafar Muhammad Tirmidhi's poem)

Ҳазраткулиён Дилшодаи Фарходзод¹

¹Ҳазраткулиён Дилшодаи Фарходзод

– номзади илмҳои филологӣ, дотсенти Донишгоҳи давлатии Самарқанд ба номи Шароф Рашидов

Annotatsiya

Maqolada hozirgi tojik adabiyotida, xususan, O'zbekiston tojik she'riyatida hindcha, yoki bediliy uslub an'alarining davom etishini o'rganish haqida so'z boradi. Bu mavzu Ja'far Muhammad Termiziy g'azallarining ayrim namunalari tahlili asosida o'rganiladi. Bundan tashqari, ba'zi Tojikiston shoirlarining she'rlari ham ulardagi hindcha uslub ta'siri jihatidan tahlilga tortilgan.

Аннотация

Дар мақола омӯзиши масоили идомаи анъанаҳои сабки бедилӣ дар адабиёти муосири тоҷик, бахусус, дар назми тоҷикии Ўзбекистон баррасӣ гардида, мавзӯи мазкур дар асоси таҳлили баъзе намунаҳои ғазалиёти Чаъфар Муҳаммади Тирмизӣ мавриди муҳокима қарор гирифтааст. Зимнан ба ашъори баъзе аз шоирони Тоҷикистон аз ин дидагоҳ низ назар афканда шудааст.

Аннотация

В статье обсуждается изучение продолжения традиций стиля бедили (т.е. индийский стиль) в современной таджикской литературе, особенно в таджикской поэзии Узбекистана. Кстати, с этой точки зрения рассматривались и стихи некоторых таджикских поэтов.

Abstract

The article is about the study of the continuation of the traditions of the Indian or Bedili style in modern Tajik literature, especially in the Tajik poetry of Uzbekistan. This topic is studied based on the analysis of some samples of Jaafar Muhammad Tirmidhi's ghazals. By the way, the poems of some Tajikistan poets are looked at from this point of view.

Kalit so'zlar: hozirgi tojik she'riyati, O'zbekiston, bediliy uslub, an'ana, Ja'far Muhammad, "bir" so'zinig badiiy talqini

Калидвожаҳо: шеъри муосири тоҷик, Ўзбекистон, сабки бедилӣ, анъана, Чаъфар Муҳаммад, тасвиروفаринӣ бо "як"

Ключевые слова: современная таджикская поэзия, Узбекистан, стиль бедили, традиция, Джаафар Мухаммад, художественное выражение слова «один».

Key words: contemporary Tajik poetry, Uzbekistan, bedyli style, tradition, Jaafar Muhammad, an artistic image of "one"

МУҚАДДИМА

Дар назми форсии тоҷикӣ баъди асри шонздаҳум услуби эҷодии шоирон кам-кам таҳаввул пазируфт ва тағйироти услубие, ки ба вучуд меомад, дар пояи сабки ироқӣ сурат гирифт. Аввалин тозақориҳо дар доираи сабки маъмули ироқӣ ба амал омаданд. Дар ҳамин асос тазкиранависон Хоҷа Ҳасани Нисорӣ дар "Музаққири аҳбоб", Мутрибии Самарқандӣ дар "Тазкират-уш-шуаро" ва Малехои Самарқандӣ дар "Музоқир-ул-асҳоб" (асрҳои XVI – XVII) шоиронро ба гурӯҳҳои кӯҳнашоирон ва навардозон ҷудо кардаанд. Дар

адабиётшиносии муосир бошад, масъалаи рушди адабиёти тоҷик дар муҳити адабии Самарқанд ва таҳаввули сабкҳои эҷодӣ дар тӯли таърихи адабиёт, бахусус афзудани майл ба сабки ҳиндӣ аз ҷониби олими забардаст профессор Садрӣ Саъдиев ба тарзи амиқу дақиқ баррасӣ шудааст [9.58].

Дар ашъори шоирони сабки ҳадид назокату латофат ва рангиниву диққати ҳаёли шоирона бештар буд. Шоирони навпардоз ва пайравони онҳо бо роҳи нозукравӣ ва диққати ҳаёл мазмунофариниҳо мекарданд, ки ин мушкилиҳоро дар мӯшикофии мазмуни онҳо ба вучуд меовард.

ТАҲЛИЛИ АДАБИЁТҲО ВА УСЛУБҲО

Пажӯҳиши илмии мо ҳадаф дорад, ки баробари мушаххас намудани якҷанд вижагии сабки бедилӣ, идома ёфтани ин анъанаи адабиёро дар назми имрӯзи тоҷикии Ўзбекистон дар мисоли намунаҳои ғазалиёти Ҷаъфар Муҳаммад, ки аз шоирони тавонои кишвар аст, нишон диҳад, зимнан образҳои ба ҳамин услуб офаридаи Ҷаъфарро ба таҳлил кашад.

Дар осори баъзе аз шоирони Тоҷикистони муосир ҳам унсурҳои сабки ҳиндӣ ба назар мерасад, аз ҷумла дар шеъри Гулрухсор Сафиева, Абулқодири Раҳим, Нуралӣ Нурзод. Вале ҳар қадом аз ин шоирон дар вобастагӣ ба ҷаҳонбинӣ, завқу салиқа ва ҳадафҳои муайяни эҷодӣ ин услуби эҷодиро қорбаст мекунанд. Баъзе мунаққидони тоҷику эронӣ ҳамчун Аскар Ҳаким, Нуралӣ Нурзод, Алиасғари Шеърдӯст дар ин мавзӯ пажӯҳиши илмӣ доранд. Вале то ба ҳол доир ба ин мавзӯ дар адабиётшиносии тоҷикии Ўзбекистон касе андешае ҷиддӣ изҳор накардааст. Чунончи, дар яке аз охири рисолаҳои, ки аз ҷониби Абдуллоҳ Тоҳириён ва муҳаққиқи ҷавон Меҳмон Нарзиқулов навишта шудааст [1.94], дар мисоли ғазал дар эҷодиёти Ҷаъфар Муҳаммади Тирмизӣ масъалаи инкишофи ғазал дар муҳити адабии Ўзбекистон омӯхтаву баррасӣ гардидааст. Аммо бояд гуфт, ки дар ин рисолаи хурд муҳаққиқон имкон наёфтаанд, ки дар бораи таваҷҷуҳи ин шоир ба шеъри шоире чун Бедил сухан гӯянд. Дар якҷанд мақолаҳои, ки дар мавзӯи шеъри имрӯзи тоҷикии Ўзбекистон, вижагии шоирони ҳамзабони ин сарзамин (мунташиршуда дар матбуоти тоҷикии кишвар ва ё маҷмӯаҳои мақолаҳо) аз ҷониби олимоне чун С.Саъдиев, А.Абдуллоев, А.Қамарзода, А.Саматов, Ҷ.Муҳаммад, А.Қайюмзод, Х.Ҳамидов ва дигарон офарида шудаанд, масъалаи аҳвол ва осори шоир, доираи мавзӯи шеърҳои, баъзе хусусиятҳои тасвирҳои бадеӣ, сабки шоир ба андозае шарҳ ёфтаанд.

Зимни омӯзиши таърихи таҳаввули сабкҳо, ба вучуд омадани сабки бедилӣ ва хусусиятҳои он, шарҳи идома гирифтани ин сабк дар рӯзгори мо аз методҳои таърихӣ-қиеӣ истифода шуд. Таҷқиқи идома гирифтани анъанаи услуби ҳиндӣ дар шеъри шоирони пешгоми тоҷик, ҷиҳатҳои ба худ хоси он қорбурди методи таҳлилий ва қиеиро тақозо менамояд.

НАТИҶАҲО ВА МУҲОКИМА

Ҳамон гуна ки дар боло зикр гардид, таҳаввул ёфтани сабки эҷодӣ ва қувват гирифтани ин ҷараёни адабӣ дар асрҳои XVI – XVII шоирони ин аҳдро ба ҷустуҷӯҳои тоза ба тоза эҷодӣ водошт. Ҳар қадр ки ин сабк шоиронро ба қовишҳои амиқӣ зеҳнӣ мебард, он қадр хонандаро ба кӯшиши саҳт дар мӯшикофиҳо дар мазмуни бадеӣ мекашид. Вижагии ҳосе, ки ин сабк дорад, аз хонанда низ огоҳию таҷрибаро тақозо мекунанд. Дар зер вижагии сабки ҳиндиро дар намунаҳо аз байтҳои Мирзо Абдулқодири Бедил баррасӣ мекунем:

1. Таваҷҷӯҳ ба мазмунсозӣ. Мазмунсозӣ, яъне на мазмуни асл ва муқаррариҳои сухан, балки мазмуни ҳаёломез, ки аз сухани бадеӣ ҳосил мешавад, мақсади асосии шоирони сабки ҳиндӣ будааст. Ба ин восита онҳо ҳам назди дигарон ҳунарнамоӣ ва ҳам қуввасанҷию таъъозмӣ мекарданд.

Сӯхт дил, аммо ҷароғи муддао равшан нашуд,

Дар ҷигар, ё раб, чи оташ буд доғи лоларо [6.39].

2. Борикбинӣ дар шеър идомаи мазмунофарӣ аст, аммо фарқ дар ин ҷост, ки ҳаёли шоир хеле нозуку борик аст:

Олами иқбол маҳви пардаи идбори мост,

Сад ҳумо гӯм карда дар боли мағас оинаро [6.71].

3. Тарзи ғайримаъмул ва мушкили баён дар шеъри аксари шоирон - намояндагони забардасти ин сабк ба назар мерасад, чунончи Бедил мегӯяд:

Аз мо паёми васл тӣҳӣ намуд ҷои мо,

ADABIYOTSHUNOSLIK

Охир ба мо расид зи чонон паёми мо [6.40].

Яъне, чои моро паёми мо аз мо холӣ мекунад ва мо бепаём мемонем, аммо дар охир ба мо ҳамон паёме, ки аз ёр интизор будем, мерасад. Яъне, вақте аз чизе мегусилӣ, ба он пайваста мешавӣ. Ин мазмунро дарк намудан барои хонандаи оддӣ душвор аст. Ҳамин мушкилбаёнии шеърӣ шоирони ин сабк сабаб мегардад, ки дар Мовароуннаҳру Хуросони асрҳои миёна маҳфилҳои бедилхонӣ ба вучуд оянд ва шоирон гирди ҳам омада, мазмуншикофӣ намоянд.

4. Бакорандозии мафҳумҳои мавҳум ва ғайримоддӣ:

Ҳами шамшери чуръат сарфи эҷоди тавозӯъ кун,

Ба ин нохун ҳамон чуз укдаи чини ғазаб макшо [6.70].

“Ҳами шамшери чуръат”, “нохуни ҳами шамшери чуръат”, “укдаи чини ғазаб” тасвирҳои ҳастанд, ки дар онҳо як чузӣ таркибҳои ғайримоддӣ ва ҳаёлий, чузӣ дигарашон моддӣ ламсшаванда ҳастанд.

5. Мурӯҷиат ба илм ва таҷрибаҳои зиндагӣ дар шеър яке аз сабабҳои мураккабияи душвории фаҳмиши шеърӣ бедилест. Шоирӣ шеърӣ бедилона мисли кашшоф ва ё коршинос аст - таҷрибаҳои зиёд аз зиндагӣ ва дониши хуб дорад. Ба ин хотир хонанда ҳам барои фаҳмидани ин навъи шеър бояд омодагӣ дошта бошад. Масалан, агар дар бораи сохта шудани оина ва таркиби кимиёии он огаҳӣ надошта бошад, ба кушодани маънии байт мушкилӣ пайдо мекунад:

То қиёмат чавҳару оина мечӯшад ба ҳам,

Аз ғуборам пок натвон кард домони шумо [6.55].

6. Дигаргуншавии арзишҳои эстетикӣ шеър аз роҳи истифодаи калимаҳои мавриди истифодаи мардуми оддӣ ва ин ифодакунандаи завқи онҳост. Маълум аст, ки сабки ҳиндӣ дар заминаи шеърӣ вуқӯъ ташаккул ёфтааст ва аз ворид шудани номи ашъи рӯзгор, истилоҳоти ҳосаи касбияи ҳунарий, калимаҳо ва таъбирҳо, ҳикмат ва зарбулмасалҳои халқӣ вижагии ҳосаи забонӣ пайдо намудааст:

Бедил, маҳоҳ озори дил, аз тоқати роҳат гусил,

Эй по ба дӯши обила, бар хор метозӣ чаро? [6.62]

7. Овардани мазмунҳои ирфонӣ. Ирфон ҳамчун мавзӯи муҳими шеърӣ форсӣ-тоҷикӣ дар шеърӣ бедилӣ ҳам мавқеи ба худ хос доштааст:

Партави хуршед чуз дар хок натвон ёфтанд,

Як заминку осмон аз асли худ дурем мо [6.78]

8. Ифодаи мазмунҳои фалсафӣ дар шеърӣ шоирони ин сабк қавитар мешавад, бахусус дар шеърӣ Бедил андешаҳои фалсафӣ дар омехтагӣ бо андешаҳои иҷтимоӣ ва ахлоқӣ меояд:

Чавлони мо фусурд ба занҷир хоби по,

Вомондагист ҳосили таъбири хоби по. [6.88]

Пайравӣ аз Бедил бо риояти баъзе вижагиҳои услубии шеърӣ ӯ дар назми имрӯз ҳам ба назар мерасад. Дар баробари шеърӣ Тоҷикистон, дар Ўзбекистони муосир ҳам баъзе аз шоирон бо пайравӣ аз ин сабк шеър мегӯянд, чунончи Ҷаъфар Муҳаммади Тирмизӣ, Хусрави Саъдуллоҳ. Аммо ин вижагии шеърӣ, ки марбут ба масъалаи тасвири бадеӣ дар эҷодиёти онҳост, ҳанӯз дар мақолаҳои адабиётшиносон ба тарзи алоҳида ва амиқ ба риштаи таҳлил кашида нашудааст.

Мо дар ин навбат майлу таваҷҷуҳи шоирон ва робитаи онҳоро бо шеърӣ бедилӣ танҳо дар як мисоли хеле одӣ – корбасти калима ва ё шумораи “як” меҷӯем нишон бидиҳем, ки ба сифати тасвири бадеӣ дар шеърӣ пайравони сабки бедилӣ ҳанӯз дар асрҳои миёна камубеш маъмул гаштааст. Истифодаи калимаи “як”, ки дар қолбади тасвирҳои бадеӣ барои ифодаи мафҳуми ҳаҷм дар шеър истифода гаштаанд, пеш аз Бедил ҳам маъмул будааст, чунончи дар Соиб – “як чашм хоби талх” ва худ Бедил ҳам бо ин калима тасвирҳои бадеӣ зиёде аз қабилӣ “як обилавор”, “як лағзиши по” офаридааст:

Марг ку, то **як мижа чашм** аз кафан пӯшад маро,

Ҷомаи урӯнияи танг асту ман эҳромиям [3.206].

Дар адабиётшиносии муосир баъзе аз олимони шеърӣ сабки ҳиндиро ба сифати як обишхӯри шеърӣ нав нишон додаанд, ба ин далел, ки шеърӣ сабки ҳиндӣ шоиронро барои

кашфу навоарӣ водоштааст ва шеъри нав ҳам ҳосили ҳамин гуна чусторҳо дар шаклу мазмуни шеъри суннатист. Олими бедилшинос Нуралӣ Нуров менависад: “Дар канори ин, чусторҳо дар заминаи зуҳури шеъри нав дар кишварҳои форсизабон низ дар асл муқаррар месозад, ки омилҳои аслии гароиш ба қолабҳои нав ба шеъри форсиро низ метавон дар нақш ва таъсири Бедил чустучӯ намуд, зеро маҳз асари ҳунарии шеъри ин суҳанвар омил гардид, ки бархе аз суҳанварон бо эҷоди ҷараёни бозгашти адабӣ муддате истиқбол аз сабки қудаморо идома диҳанд. Вале чун бар асоси қавонини марсуми фалсафӣ бозгаштан ба пас дар асл ногузир аст, дар мароҳили баъдӣ маҳз ҳамин таъсири пурнуфузи Бедил омил гашт, ки андешаи тарҳи нав дар шеъри форсӣ эҷод ва роҳандозӣ шавад. Аммо бо ин ҳама дар қолиби шеъри нав низ муҳимтарин аносири ҳунарии шеъри Бедилро суҳанварони навгаро дар адабиёти муосири форсӣ идома бахшиданд, ки намунаи барҷастаи онро Ҳасани Ҳусайнӣ дар мисоли шеъри Сӯҳробӣ Сипехрӣ ба риштаи таҳқиқ кашидааст”[8.401].

Дар силки шоирони навоари солҳои 60-уми тоҷик устод Гулруҳсор бо кашфу чустучӯӣ дар шеъру зиндагӣ батадриҷ ба шеъри Бедил робитае наздиктар пайдо кард ва ба рози чустучӯӣҳо дар мазмуни шеър аз ин роҳ ҳам даст ёфт. Дар натиҷа дар шеърҳои ин шоир коре аз мазмунсозиву тасвиروفариниҳои тозаву бесобиқа ба вуҷуд омаданд. Адабиётшиноси маъруфи эронӣ Алиасғари Шейрдӯст таъсири шеъри Бедилро дар масъалаи тасвиросозӣ ба шеъри Гулруҳсор баён намуда, дар осори ӯ ба ёрии ташхис ҷои вежа доштани тасвиروفарино таъкид мекунад. Ҳамчунин, поре аз гуфтаҳои шоирро дар мусоҳибае овардааст, ки мутобиқи он, устод Гулруҳсор садаи ояндаро садаи Бедил номида, дурахши шеъри Бедилро ба тобиши санги алмос ташбеҳ мекунад: “тобише, ки дар оянда бештар хоҳад шуд” [2.43].

Зоҳиран, таваҷҷӯҳ ба сабки ҳиндӣ дар осори ин шоир аз маҷмӯаи “Зодрузи дард” рӯ ба фузунӣ меорад. Минбаъд дар дигар маҷмӯаҳо ҳам ин тамоюл боқӣ мемонад, чунончи дар “Ҷовидона” ба ғайр аз ғазалҳо дар шеърҳои нимоиву сафед ҳам ба тасвирҳои аз ташбеҳҳои нав ва истиораҳои мураккаб дучор мешавем. Баҳусус, парадоксофарӣ, ки дар шеъри сабки ҳиндӣ фаровон аст, дар эҷодиёти Гулруҳсор ғуӣ ба масобаи як хоббӣ зуҳур мекунад. Дар маҷмӯаи дигари шоир ба унвони “Дигар Ишқ!” ҳарчанд забони шеърҳо содатар аст, ҳанӯз тасвирҳои аз дастаи ба сабки ҳиндӣ офарида ҳастанд:

Як чаман қаҳ-қаҳаву замзамаву нолаву нол,
Як Ватан фоҷиаву фотиҳаву хузну сурур [4,55].

Шоирӣ дигар, устод Доро Начот, бо таваҷҷӯҳ ба сабки бедилӣ тасвирҳои нав ба нав - ташбеҳҳо ва истиораҳои ғайрианъанавӣ офаридааст. Шеъри Доро шеъри андешаҳо ва чустучӯҳо дар ҳаёл ва зеҳн аст. Ва парадоксҳо, ки дар шеърҳои зиёд ба назар мерасанд, зодаи андешаҳои фалсафӣ ҳастанд. Тасвир аз калимаи “як” дар ғазали шоир ба шакли “як кабӯтар содагӣ” омадааст:

Ман худамро борҳо мирондаам,
Зиндагиро борҳо гирёндаам.
Парзанон бо **як кабӯтар содагӣ**
Орзуро бар ҳаво афшондаам... [5.222].

“Зиндагиро гирёндан”, “як кабӯтар содагӣ”, “ҳасратро шири ях нӯшонидан”, “ранги бенақшии худро резонидан”, “гузори атри нури Мустафо” ва ғайра дар тӯли ин ғазали Доро хоси тасвиросозии сабки бедилӣ ҳастанд. Аммо ба ҳар ҳол тарзи баёни Доро дар ин гуна ғазалҳои содатар аст. Ӯ кӯшиш накардааст, ки дар ин ғазал, дар муқобили ашъори сафедаш, бо рамзҳо, истиораҳои мураккаби печида суҳанашро мушқилфаҳм созад.

Таваҷҷӯҳ ва пайравӣ ба сабки бедилӣ дар ашъори дигар шоирони тоҷикистонӣ - Абдулқодир Раҳим, Нуралӣ Нурзод низ мушоҳида мешавад. Ин гуфтаро метавон бо як нукта аз сарсухани шоирӣ маъруф Фарзонаи Хуҷандӣ бар китоби шеъри Нурзод тасбит намуд: “Ӯ аз ҷаҳони оинабанди Бедилу Сӯҳробӣ Сипехрӣ гоҳо тарҳи тасвирҳои мебардорар”[7.4]. Ва ҳар яке аз ин шоирон бо салиқаи ба худ хос, бо илҳом аз ашъори Бедил шеър меофаранд.

Дар байтҳои, ки аз шоирони муосири тоҷик намуна овардем, тасвирҳои бадеӣ аксар бо шумораи “як” офарида шуда, моҳиятан миқдори каму бешро ифода менамоянд. “Як” аслан хурдтарин рақам ва оғози шумор аст, пас аз сифр ва дар ҷараёни офариниши тасвирҳои бадеӣ он мазмунан тобеи мафҳуми асосии таркиби ин тасвир мегардад. Масалан, “як чашм хоби талхи ҷаҳон” барои ифодаи маъноии хурдӣ ва баръакс, “як ҷаҳон ташаккур” барои ифодаи маъноии бузургӣ дар қоби тасвири бадеӣ арзи ҳастӣ намудаанд. Хурдию

ADABIYOTSHUNOSLIK

бузургии мафҳуми тасвир рабте ба ҷузъи эзоҳии шумораи “як” дорад. Тасвирҳое аз ин даста ба формулаи зерин асос меёбанд: рақами “як” + калимаҳое, ки дар пайвастагӣ ба рақами як мафҳуми ҳаҷмро мушаххас мекунанд (аз исмҳо “як бағал ғазал” аз Ҷаъфар Муҳаммад, “як Бухоро ташнагӣ” аз Озарахш) ва ҳатто масдарҳо (“як тапидан зиндагонӣ” аз Нуралӣ Нурзод) ба вучуд омадаанд. “як” + исмҳое, ки ҷузъи асосӣ дар тасвирҳои бадеӣ ва ё муроди асосӣ аз тасвир ҳастанд (“як биёбон аташ”).

Тасвири бадеӣ ва ё суҳани образнок. Шақли реалии ин навъи тасвири бадеӣ дар илми забоншиносӣ ҳамон нумератив аст, ки ба ин навъ ифода мегардад: “як даста гул”, “як гала асп”, “як хона бача”... Аммо дар ин мақола ба шарҳи илмии тафриқаи ин ду (тасвири бадеӣ ва нумератив) намерардозем, ки аз мақсад дур аст.

Мо дар ашъори шоири забардасти ўзбекистонӣ Ҷаъфар Муҳаммади Тирмизӣ ҳам тасвирҳоеро бо корбасти “як” мебинем. Дар шеърҳои ӯ гоҳо калимаи “як” ба вазифаи ҳудаш – ифодаи миқдор меояд ва тасвири аз воқеият аст: “як нафас”, “як дам”, “як нигоҳ”, “як бода”, “як хум”, “як решаи тоқ” ва ғайра, ки инро дар адабиётшиносӣ предмети тасвир меноманд.

Аз бонги карраной, в-аз сукри сурной,
Як шаҳр кар нашуд, то Ту наёмадӣ [10.3].

Гоҳе дигар барои васфи ашъи тасвир истифода мегардад: “як нози дилнавоз”, “як шавқи ҷонгудоз”, “як ишқи сабзранг”... Формулаи ин гуна тасвирҳои таркибӣ ва ё таркибҳои бадеӣ ба ин шакл дармеояд: “як+ибораҳои тавсифӣ. Ин дастаи тасвирҳо бо тасвирҳое аз қабилӣ “як мурғи орзу” тафовут дорад, аз он ҷо ки “мурғи орзу” тавсиф нест, балки истиораи пӯшида аст.

Як мурғи орзу дар шохсори Ишқ,
Хушболу пар нашуд, то Ту наёмадӣ [10.3].

Гоҳе ҳангоми кор бо санъати ташхис шоир мазмунҳои тозаӣ бадеиро ба вучуд овардааст, чунончи “дар батни хум инқилоб накардани як хӯша”, “шакар нашудани як най”, “тар нашудани як шеър”, “кар нашудани як шаҳр”:

Дар батни хум накард як хӯша инқилоб,
Як най шакар нашуд, то Ту наёмадӣ.
Дар хушсоли рӯҳ, эй абри отифа,
Як шеър тар нашуд, то Ту наёмадӣ [10.3].

Аммо тасвирҳои бедилона бо калимаи “як” маъмулан ба шақли зерин ифода ёфтаанд: “як+калимаи мутаносиб бо ашъи тасвир + ашъи тасвир. Масалан, “як+сина+орзу”. Гузашта аз тарзи хоси образофаринӣ таваҷҷуҳ ба фалсафа ва ирфон аз вижагиҳои шеъри сабки ҳиндист. Ҷаъфар Муҳаммад, ки дар тасвиरोфаринӣ дастӣ тавоно дорад, дар ғазалҳояш бо пайравӣ ба сабки ҳиндӣ аз дидгоҳи хосаи ҳудаш миқдори зиёде аз ин гуна тасвирҳоро ба вучуд овардааст, чунончи “як мусича мусиқӣ”, “як ҷавона хурсандӣ”, “як дарича озодӣ” [10.16], “як ламъа умед”, “як дил захира” [10.20], “як Бухоро гуфтугӯ”, “як Самарқанд орзу” [10.27], “як сабад масал”, “як бағал ғазал” [10.41] ва ғайра. Баъзе аз ғазалҳои шоир аз ин тасвирҳо серобанд. Ҷазали зерин исботи ин фикр аст:

Як боғ рангу бӯ пазмон туро. Ва ман...
Як села орзу пазмон туро. Ва ман...
Як сина изтироб, як себ ишқи ноб,
Як гӯша ҷустуҷӯ пазмон туро. Ва ман...
Як коса ташнагӣ, як бед ҳузни ҳам
Як соҳил оби ҷӯ пазмон туро. Ва ман...
Як шаҳр сайру гашт, як кӯча саргузашт,
Як дoston “бигӯ” пазмон туро. Ва ман...
Як хона рӯшанӣ, як дар умеди сабз,
Як миз гуфтугӯ пазмон туро. Ва ман...
Як моҳтоб ҳаҷр, як рӯҳиёт фаҷр,
Як Ҷаъфар орзу пазмон туро. Ва ман... [10.19]

Дар ин ғазали шашбайтӣ, ки пур аз рангу бӯю тақопу ва ҷустуҷӯхост, ҳабадҳ тасвир ба равиши ҳиндӣ офарида шудааст: “як села орзу”, “як себ ишқи ноб”, “дар умеди сабз”, “як кӯча

саргузашт”, “як рӯҳиёт фаҷр” ва ғайра. Таркиби тасвир: унсурҳои моддӣ+мавҳум: “як миз гуфтугӯ”, “як моҳтоб ҳаҷр”, унсурҳои мавҳум+мавҳум: “як дoston “бигӯ”, “як рӯҳиёт фаҷр”.

Вақте шоир мегӯяд: “Як боғ рангу бӯ пазмон туро”, дар ҳоли тасвир маъшуқаро пазмон шудани як боғ орзу ташхисҳои зиёд ҳосил мешаванд. Байни унсурҳои таркиби тасвирҳои бадеи таносуби қавӣ ба назар мерасад. Чунончи, “як дoston “бигӯ” аз тасаввури бадеии гуфтани дoston ва ё “як миз гуфтугӯ” аз гуфтугӯ дар атрофи миз ба вучуд омадаанд.

Дар ҳоли шакли тасвирҳоро табдил додан, мисли инҳо: “боғи рангу бӯ”, “селаи орзу”, “Ҷаъфари орзу” истиораҳо падида меоянд. Бо тақия ба ин далелҳо метавон гуфт, ки ин дастаи тасвирҳоро истиораҳо ба вучуд овардаанд.

Дар ҳоле ки дар шеър анъанаи офариниши тасвири бедилӣ риоят мегардад, онҳо ба сари худ тозагӣ ҳам доранд. Масалан, вақте шоир тасвирҳоро аз қабилӣ “як себ ишқи ноб”, “як бед ҳузни хам”, “як села орзу”, “як рӯҳиёт фаҷр” ба офаридан мекӯшад, бештар заҳмат мекашад, бештар нерӯи хаёли сарф мекунад. “Як себ ишқи ноб” дар заминаи рамзи себ, ки ифодагари ишқ дар шеъри мумтоз ва ҳам назми шифоҳии халқист, ин ҷо дар либоси тоза ба чилвагарӣ омадааст. Барои идрок намудани “як рӯҳиёт фаҷр” хонанда ҳам бояд тааммул ва таҳаммул дошта бошад.

Корбурди санъати саҷъ (“саргузашт”, “сайру гашт”, “изтироб”, “ноб”), овардани қофияҳо (“бӯ”, “чӯ”, “бигӯ”, “гуфтугӯ”, “чустучӯ”), радифҳои мураккаб, ки дар ду ҷумла муқаррар меоянд (... пазмон туро. Ва ман...), оҳангнокии шеърро қавӣ гардониданд.

Ба шакли “... пазмон туро. Ва ман...” – дар ду ҷумлаи кӯтоҳ овардани радиф ва бе хабари “аст” муҳтасар кардани сухан як навъ таваҷҷуҳ аст ба сабки гуфтори мардум. Ин тарзи баён боиси содагии он ҳам гардидааст.

Муҳаббат ва иродати худро Ҷаъфар Муҳаммад дар ғазале ҳам ошкор намудааст: “Аз маъонии Бедил ҳаззи бебадал дорам” [10,41]. Баробари Бедил ба дигар классикони гузашта ҳам муҳаббат доштани шоир ва бо вучуди ин намунаи шеъри имрӯз будани ашъори Ҷаъфарро муҳаққиқони ғазалиёти ӯ аз забони адабиётшиноси ўзбек Ш.Олимов таъкид намудаанд ва ўро шоири модернист муаррифӣ кардаанд: “Дар ғазалҳои ӯ, ки ҳамоҳангие бо эҷодиёти классикони шеъри форсию туркӣ ҳамчун Руми, Саъди, Ҳофиз, Бедил, Навоӣ, Машраб, ҳамчунин бузургони шеъри муосири тоҷику ўзбек ба мисли Мирзо Турсунзода, Шерали Лоик, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов доранд, бо ин ки дар онҳо вазни арӯз моҳирона риоят шудааст, анъанаи ғазалнависи классикӣ вайрон нашудааст ва рӯҳи замон chorist” [1.6].

ХУЛОСА

1. Ба ин тартиб, сабки ҳиндӣ ва ё бедилӣ ҳамеша мавриди таваҷҷуҳи эътибори эҷодкорони хушзавқ ва навоар будааст. Аз ин рӯ мо пайравиро аз он бештар дар эҷодиёти шоирони пешгоми замон ба мисли Гулрухсор, Нуралӣ Нурзод, бо тафовут дар услуб ва дидгоҳи фардии онҳо, мушоҳида мекунем.

2. Дар байни шоирони муосири тоҷик Гулрухсор дар пайравӣ аз Мирзо Абдулқодири Бедил бештар саҳм гирифтааст. Анъанаи сабки бедилӣ нисбат ба дигар шоирони муосири тоҷик дар назми Гулрухсор қавитар аст. Ў нисбат ба дигар пайравони ин мактаби адабӣ дар шеъри имрӯз бештар комёб гаштааст. Офариниши парадоксҳо, тасвирҳои тоза ба тозаи худро, дур аз тақлидкории маҳз, офарида тавонистааст. Бардоштҳои фардии худро бо тасвирҳои бедилонии хоса баён кардааст. Гоҳе низ бо ин тасвирсозӣҳо суханро печида ва мушқилфаҳм месозад.

3. Доро Наҷот бо илҳом аз бузургоне чун Мирзо Бедил дар чараёни баён намудани мазмунҳои илмию фалсафӣ кӯшиш дорад дар шеър фазои тозае матраҳ кунад, тасвирҳои тоза, калимаҳои нав офарад. Нуралӣ Нурзод ҳам, ки аз ин сарчашма баҳравар аст, бештар ба талқини мазмунҳои фалсафӣ кӯшиш мекунад ва майли зиёд ба ифода кардани ғояҳо дорад, дар ин чараён ба тозагӯӣ, тасвирпардозӣ ҳам кӯшиш мекунад. Ҷойгоҳи ирфон дар шеъри Доро Наҷот ва Нуралӣ Нурзод густурда аст.

4. Ҷаъфар Муҳаммади Тирмизӣ бо майли зиёд ба ирфон ва тасаввуф ба шеъри Бедил ҳам таваҷҷуҳ дорад ва тасвирсозӣҳо бо корбурди техникаи сабки ҳиндӣ дар ҷамоаҳои маҳз дастоварди таматтӯ аз шеъри ин шоир аст. Аммо ончунон ки дар шеъри дигар шоирони номбурда, ки “муносибати гарм”-е бо шеъри сабки ҳиндӣ доранд ва дар шеърҳои онҳо ҷои пои он баръало намоён аст, Ҷаъфар Муҳаммад асари ин муҳаббатро дар

ADABIYOTSHUNOSLIK

камтарин корбурд аз ин сабк нишон медиҳад. Аломати ин робита бо шеъри бедилро мо дар хурдтарин нишона - офариниши тасвир бо истифода аз “як” нишон додем, ки хеле шоиронаву моҳирона адо гардидааст.

5. Шеъраш равон, забонаш содаву равшан ва матбуъ аст. Ташбеҳу ташхис, истиора ва рамз (дар муқобили парадокс) дар чакомаҳояш воситаҳое пуркорбурд ҳастанд.

6. Ҷӯши хаёли Ҷаъфар дар зарфи ғайрати шеъри бедилӣ мӯътадил аст. Ғаюриву ҳассосияте, ки дар ин роҳ дар назми дигарон дида мешавад, дар шеъри ӯ кам аст. Бо ин ҳол ӯ дар шумори шоирони пешгоми кишвар аз маъдуд касонест, ки шеъри бедилонро дуруст идрок намудаву техникаи сабки ҳиндиرو хуб ҳифз кардааст ва бо маҳорати хоса дар тасвирҳояш ба намоиш гузоштааст.

АДАБИЁТ

1. Абдулло Тоҳириён, Меҳмон Нарзиқулов. Ғазал ишқи ва ишқ ғазали (Ҷаъфар Муҳаммад ғазалларига чизгилар). Тошкент: 2015 (Abdullah Tahiriyan, Mehmon Narzikulov. Ghazal love and love ghazal (Compositions to Jaafar Muhammad's ghazals). Tashkent: 2015)

2. Алиасғари Шеърдӯст. Чашмандози шеъри нави тоҷик. Душанбе: Адиб, 1997 (Alisghar Sheerdoost. New Tajik poetry perspective. Dushanbe: Adib, 1997)

3. Бобобек Раҳимӣ. Нусхаи Ромпурии девони Бедил. Душанбе: ЭР-граф, 2022.-268 саҳ (Bobobek Rahimi. Rompuri version of Bedil devan. Dushanbe: ER-graf, 2022.-268 p)

4. Гулрухсор. Дигар Ишқ! Душанбе: Бухоро, 2014. -303 саҳ. (Gulrukhsor. Another Love! Dushanbe: Bukhara, 2014. -303 p)

5. Доро Наҷот. Маҳтобе хамида дар рукуъ. Душанбе: Адиб, 2006. -232 саҳ. (Doro Najot. A moon bowing down. Dushanbe: Adib, 2006. -232 p.)

6. Мирзо Абдулқодири Бедил. Сад барги ғазал. Хучанд: Ношир, 2017. -132 саҳ. (Mirza Abdul Qadir Bedil. One hundred gazelle leaves. Khujand: Noshir, 2017. -132 p.)

7. Нуралӣ Нурзод. Азони танҳой. Хучанд: Нури маърифат, 2005. -120 саҳ. (Nurali Nurzod. Loneliness azan. Khujand: Nuri ma'rifat, 2005. -120 p.)

8. Нуралӣ Нуров. Поэтикаи ғазалиёти Мирзо Абдулқодири Бедил. Хучанд: Ношир, 2020. -448 саҳ. (Nurali Nurov. Poetics of Mirza Abdul Qadir Bedil's poetry. Khujand: Noshir, 2020. -448 p.)

9. Садрӣ Саъдиев. Маркази адабии Самарқанд дар шоҳроҳи таърих. Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2012. (Sadri Saadiev. Literary center of Samarkand on the highway of history. Tashkent: National Encyclopedia of Uzbekistan, 2012.)

10. Ҷаъфар Муҳаммади Тирмизӣ. Ғазали 50 ғазал (50 ғазал). Тошканд: TURON-IQBOL, 2018.- 48 саҳ. (Jafar Muhammad Tirmidhi. Ghazal (50 ghazals). Tashkent: TURON-IQBOL, 2018.- 48 p.)